

Андрусишин Б. І., Бондаренко В. Д.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ФОРМУВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ

Проаналізовано процес формування християнських поглядів на державу у перші століття нової ери.

Ключові слова: держава, Церква, християнство, християни.

Протягом тисячоліть різні конфесії виробили свої власні теологічні теорії держави та Церкви. Православна Церква сповідує теорію гармонії держави і Церкви, католицизм дотримується теорії соціальної місії Церкви, лютерани розвинули вчення “двох царств”, реформована Церква визнає верховенство над державою Ісуса Христа. Згідно християнського вчення і держава Христа, і світська держава створені Богом, тому вони найчастіше несли взаємну відповідальність та захищали одна одну. В різні часи свого існування Церква знаходилася у різних відносинах до держави.

У перші століття нової ери у християнських джерелах намітилися дві протилежні тенденції щодо держави. Одну з них можна назвати юдейсько-апокаліптичною, другу – примиренно-апологетичною [1].

Згідно першої концепції язичницька держава веде війну з всіма святими і здійснює гоніння на Церкву.

Книга “Об’явлення св. Івана Богослова”, написана близько 90-95 рр. на о. Патмос, куди автор був засланий імператором Домініціаном, гонителем християн за “слово Боже і за свідчення Ісуса” (Об. 1; 9) [2], описує картини майбутнього зіткнення між “небесним воїнством” і “силами антихриста”, найтемнішими фарбами змальовує язичницьку державу в образі семиголового звіра з десятьма рогами, на голові з діадемою на якій написано богозневажні імена. Звірина ця “подібна до рися, її ноги – як ведмежі, а паща її – немов лев’яча паща”. Сила і влада цього звіра універсальна. “І їй дана влада над кожним племенем, і народом, і язиком, і людом. І їй вклоняться всі, хто живе на землі...” (Об. 13; 7-8). Ставлення до цього царства, під яким розумілася тодішня Римська імперія, яка панувала над багатьма країнами і народами, в “Апокаліпсисі” залишається непримиренним і есхатологічним, тобто таким, що прогнозує кінцевість цивілізаційного розвитку, кінцеву долю людства і світу. Іван Богослов в “Апокаліпсисі” малює не тільки образ, який символізує владу Риму, але й соціально-економічну систему Римської держави в образі вавілонської розпусниці, “що сидить над багатьма водами”, а “води, що бачив ти їх, де сидить та розпусниця, то народи та люди, і племена та язика ” (Об. 17; 15), над якими у символічному сенсі розповсюджувалася влада Римської імперії. “І побачив я жінку, що сиділа на червоній звірині, переповненій іменами богозневажними, яка мала сім голів і десять рогів” (Об. 17; 3). Одежа жінки з порфіру і кармазину, оздоба із золота і дорогоцінного каміння та перлів символізує розкіш царської влади. Жінка, місто останнього часу, взяли від цього світу все, що в ньому вважалося дорогоцінним. “У руці своїй мала вона золоту чашу, повну гідоти та нечисти розпусти її” (Об. 17; 4). Жінка була як місто антихристиянського царства, розповсюджувачка безбожної і аморальної, на думку аскетичних християн, культури серед народів, які оточували Рим і були ним поневолені. У намальованому образі Іван вказує на те, що жінка була п’яна “від крові святих і від крові мучеників Ісусових” (Об. 17; 6). Наведені слова говорять про те, що місто Рим було винувате у пролитті

крові святих і жорстокому гонінні проти прибічників християнської віри.

Сім гір не можна розуміти буквально. Це частина символічного образу. Якщо під жінкою слід розуміти антихристиянське царство, то і під сімома головами звіра-диявола треба розуміти земні царства, у напрямі і розвитку яких виразилася сила диявола і його боговорожі зусилля до розбещування людського роду. Десять рогів – десять царів майбутнього антихристиянського часу зненавидять розпусницю, тобто місто антихристиянського царства. Ненависть виявиться у зруйнуванні міста. Апокаліптичні царі піддадуть його повному розоренню вогнем і мечем, розграбують всі його коштовності. Царі, позначені рогами, і які не мають своїх самостійних царств, якщо і отримують царську владу, тобто право правителів і законодавців, то лише разом із звіром, як з своїм сюзереном, і то лише на нетривалий час [3].

Французька популярна енциклопедія “Нового Заповіту” слово звір в “Апокаліпсисі” трактує як обожену владу римського імператора, гонителя християн. Його десять рогів – символ могутності, а сім голів – це сім імператорів, починаючи з Августа. Імператор – заклятий ворог Бога, християн і Церкви [4].

Рим вважав себе всесильним, вічним, але “Апокаліпсис” пророкує йому неминучу несподівану кару і загибель. Від вражень, що будуть справлені цими карами говорить як про подвійну відплату: “Відплатіть ви йому, як і він вам платив, і вдвоє подвойте йому за вчинки його! Удвоє налийте до чаші, що нею він вам наливав! Скільки він славив себе та розкошував, стільки муки та смутку завдайте йому!” (Об. 18; 6-7).

Загибель політико-економічної системи антихристиянського царства “Апокаліпсис” описує протягом одного дня, коли придуть до неї “кари його, смерть, і плач, і голод” і спалена вона буде вогнем: “І будуть плакати та голосити за ним царі земні, що з ним розпусти чинили та розкошували, коли побачать дим пожежі його. Вони через страх його мук стоятимуть здалека та говоритимуть: “Горе, горе, місто велике, що в ньому з нього дорогоцінностей збагатилися всі, хто має кораблі на морі, бо за одну годину воно спорожніло!” (Об. 18; 9-10, 19) .

Падіння Вавилону, як уособлення системи антихристиянства, боговорожості символізувало прояв небесної кари за всю довготривалу історію зла і відповідальність, яка впала на нього за все світове зло.

Іван Богослов описує нову суспільну організацію, яка наступить на місці загиблої Римської імперії: “Оце оселя Бога з людьми, Він житиме з ними! Вони будуть народи його, і Сам Бог буде з ними”, “і Бог кожному сльозу з очей їхніх зітре”, і не буде вже смерті – ані смутку, ані крику, ані болю вже не буде, бо перше минулося! (Об. 21. 3,4). Тут Іван Богослов наголошує на такій суспільній системі, де буде досягнуто як найтісніше спілкування між Богом і людьми при нероздільності їхніх інтересів. Тоді настане повне блаженство, коли не буде ніяких причин для сліз і горя, бо у новому житті не буде зовсім гріха.

Друга концепція – примиренсько-апологетична, започаткована в джерелах ще апостольських часів. Основи вчення про світську владу, її місце в суспільстві почало формуватися ще в часи Ісуса Христа ним самим. Ісус Христос прийшов заснувати не земне, а небесне царство. “Царство моє не від світу цього” (Ів. 18; 36). До самої своєї смерті на хресті Ісус Христос жив згідно земних законів і підкорявся носіям державної влади. Навіть напередодні свого розп'яття Ісус наголосив на небесному походженні будь-якої земної влади. Римському прокураторові Понтію Пилату він сказав: “Надо мною ти жодної влади не мав би, коли б тобі зверху не дано було; тому більший гріх має той, хто Мене тобі видав”... (Ів. 19; 11).

Тим самим Ісус Христос дає зрозуміти, якщо тепер Пилат і має право засудити його на страту, то лише тому, що так йому вказано (дано, тобто призначено) зверху чи від Бога. Будучи безхарактерною, позбавленою совісті людиною Пилат, хоч і виконав волю Божу, тим не менше, як суддя охоронець справедливості, зрадив своєму покликанню і за це підлягає осуду. Священиків і першосвящеників, а особливо народ юдейський, які видали Ісуса на смерть, він вважає більшими винуватцями, ніж Пилат, бо вони знали Писання, в якому містилися відомості про Христа, вони знали також про його діяння.

Ісус Христос дивився на Церкву і державу як на різні, хоч і сумісні речі. Це виразилося у фразі: “Віддайте кесареви – кесареви, а Богові – Боже” (Мт. 22; 21). Христос бачив різницю у поведінці Церкви і держави: “Ви знаєте, що князі народів панують над ними, а вельможі їх тиснуть. Не так буде між вами, але хто великим із вас хоче бути – хай буде слугою він вам. А хто з вас бути першим бажає, – нехай буде він вам за раба. Так само і Син Людський прийшов не на те, щоб служити йому, а щоб послужити, і душу Свою дати на викуп за багатьох” (Мт. 20; 25-28).

Вчення Христа про відношення до державної влади розвинули його учні. Апостол Петро бачив у світській владі силу, яка може і повинна регулювати суспільні відносини: “Отож, коріться кожному людському творінню ради Господа, чи то цареві, як найвищому, чи то володарям, як від нього посланим для карання злочинців та для похвали добродійців. Бо така Божа воля, щоб добродійці гамували нецтво нерозумних людей, – як вільні, а не як ті, що мають волю на прикриття лихого, але як раби Божі” (1 Петр. 13-16).

У посланні апостола Петра євангельське “віддайте кесареви кесарю” трансформується у вимогу підкорятися царю як верховній світській владі. Вперше в християнських джерелах формується теорія походження всякої світської земної влади від Бога, і не лише влади державної, але й господарської, економічної. Апостол Петро відкинув апокаліптичну теорію походження земної держави від сатани. Християни повинні були терпляче переносити будь-яку несправедливість і дії влади, беручи за взірця Спасителя, який невинно прийняв смерть. Слова “Шануйте всіх, братство любіть. Бога бійтеся, царя поважайте” (1 Петр. 17), – стають нормою світської поведінки християн. Це основа досягнення суспільного спокою в державі.

Апостол Павло також багато уваги приділив питанням про ставлення християнина до державної влади. Він стверджує теорію божественного походження всякої влади, а відтак узаконює вимогу покори їй, як акт угодний Богу. У посланні до римлян апостол наполягав на тому, що у громадському житті християнин повинен проявити свою покору перед Богом в покорі встановленим від Бога властям: “Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові; а ті, хто противиться, самі візьмуть осуд на себе. Бо володарі - пострах не на добрі діла, а на злі. Хочеш не боятися влади? Роби добро і матимеш похвалу від неї, бо володар - Божий слуга, тобі на добро. А як чиниш ти зло, то бійся, бо не дарма він носить меча, він бо Божий слуга, месник у гніві злочинцеві! Тому треба коритися не тільки ради страху кари, але й ради сумління. Через це ви й податки даєте, бо вони служителям Божим, саме тим завжди зайняті. Тож віддайте належне усім: кому податок - податок, кому мито - мито, кому страх – страх, кому честь – честь” (Рим 13; 1-7).

Апостол Павло вчив, що християнин, як громадянин держави повинен проявляти

покору властям, бо нитки влади тягнуться від Бога і це спонукає до покорі. Влада взагалі, на його переконання, є творіння Божественне. Так само і форми влади (володарі) також в кожному окремому випадку є встановленням Божественним. Апостол не вказує як має діяти християнин при зміні влади, але він лише визначає головні принципи громадянського життя. Очевидно на основі цих слів апостола Павла християнські царі згодом стали назначати себе, як правителі “милістю Божою”.

Християни, які не підкорялися властям справедливо піддавалися суду і засудженню. На думку апостола, це засудження проводить проти непослушних сам Господь, а правителі лише виконують вирок. Апостол проводить думку, що ті, хто не слухається властей, не коряться собі самому. Вони викликають проти себе кару, замість того, щоб отримати від влади схвалення. Можна побачити, що апостол Павло говорить про владу з точки зору ідеалу. Він вважає справедливим, якщо суддя скористується мечем для здійснення карі над злочинцем.

Цікавим є міркування апостола про моральний характер покорі державі: покора ця має бути не лише зі страху, але із сумління. На його думку, якщо християнське сумління, під яким апостол розумів яскраво виражену волю Христову, протриває виконанню вимог влади, які йдуть проти цього сумління, в такому випадку християнин зобов'язаний коритися голосу сумління, а не вимогам влади. Непокора владі допускається апостолом Павлом лише у справах релігії, коли влада деспотичними заходами викорінює істину віру. В усіх інших обставинах християнин має виконувати свої громадянські обов'язки і залишатися завжди вірним слугою уряду у громадських відносинах.

Торкаючись обов'язків сплати податків, апостол Павло наголошує на великій вазі начальників, які збирають податки для блага всього народу. Вони зобов'язані турбуватися про народне благополуччя, для чого вони і поставлені Богом. Християни ж мають платити їм податки, ніби компенсуючи їхні витрати на благо держави. В той час збір податків був дійсно головним завданням різних начальників провінцій. Апостол Павло говорить про правові відносини, особливо ті, які встановлені законом: податок – це прямі податки (поземельні, подушні); оброк - непрямі чи торгові збори; страх – не лише перед чиновниками, але й перед панамі, якщо справа йде про рабів; честь – повага до будь-якого громадянина.

Апостол також звертається до закону Мойсея, в якому є обов'язок не робити нічого поганого своєму ближньому. У громадському законі такі вимоги трансформувалися у вимогу не робити громадянину нічого, що порушувало би його права – (не прелюбодій, не вбивай, не кради, не свідчи неправдиво, не пожадай чужого). Тим самим апостол Павло показує, що держава, уряд з його законами робить справу Божу, і тому підкорення законам є обов'язок релігійний.

У Новому Заповіті немає всеохоплюючого світського кодексу, що диктував би світському урядові, яка поведінка є добродесною, а яка вимагає покарання. Немає норм, які б визначали певні покарання за конкретні провини, немає порад про шляхи самовдосконалення світської влади. Нічого не сказано про найкращу форму правління (монархія, диктатура, республіка, демократія), немає жодних норм, які б регулювали справи економічні, процентні ставки, купівлю та продаж власності тощо. Слова апостола Павла про обов'язки та гідність світської влади мають узагальнююче значення [5].

Отже, в посланнях апостола Петра, а особливо у посланні до римлян де перед лицем до Неронової імперії проголошується принцип “немає влади, що не від Бога” і

визнано позитивне значення держави на історичних шляхах Царства Божого. Це відповідає і загальному як старозаповітному, пророчому, так і новозаповітному світобаченню, що шляхи Царства Божого включають у себе і долю язичницького світу і природні сили, які діють в історії, зокрема і державу [6].

Вся історія Церкви свідчить про неможливість прийняти будь-яке обожнювання держави. Проте християнство не тільки не закликала до повстання проти світської влади, а, навпаки, як випливає з XIII глави Послання до римлян, наказувало коритися їй. Усе, чого християни хотіли від держави, так це користуватися благами миру, що панував в імперії. І єдине, на що вони не могли піти на угоду імперії, це ідолопоклонство, нехай навіть формальне й епізодичне. Однак імператор Децій у 250 р., а пізніше Діоклетіан у 304 р. вважали, що така відмова ображає гідність імператора, а отже, загрожує безпеці держави. Внаслідок цього, християнам довелося пережити епоху гонінь - майже безупинних, а іноді досить кривавих. Але з іншого боку, як говорив Тертуліян, "кров мучеників – це насіння християн" [7].

Вчення апостола Павла про природній закон, який передбачає здійснення справедливих вчинків, без знання істинного закону Божого, бере свій початок у філософії стоїків і виправдовує ті язичницькі держави, керовані людьми послухними цьому природному закону. Відбувається поступове входження у християнство елементів язичницької філософії і поступовий відхід від євангельського ідейного анархізму. Змінюється відношення до принципу влади взагалі. Якщо Євангелія вчить, що в християнському суспільстві нема пануючих і підлеглих, князів і вельмож, то вже в джерелі церковного права "Дії святих апостолів", з'являються "проводирі між братами" (Дії. 15; 22), визначається ієрархічна структура Церкви.

Порівняльна характеристика християнства та поганства, опис системи настанов новонаверненого християнина зустрічається у творах Отця Церкви Климента Олександрійського (бл. 180 – п. до 215 р.). Климент вважав, що Єдиний Бог дав євреям Старий і Новий Заповіт, а грекам філософію. Він іде так далеко, то стверджує, ніби здібності у військовій справі греки запозичили в Мойсея і що Платон використовував у своїх політичних проектах Мойсееве законодавство. Мойсей був пророком, законодавцем, тактиком, полководцем, політиком і філософом. Таким мав бути і кожний досконалий монарх, якому надаються вищі властивості: монарх порівнюється з Богом, коли поділяє земні блага серед людей і турбується про їхнє щастя. Крім досконалої монархії існує ще три типи недосконалих держав монархічного типу: монархія, що керується не розумом і божественним натхненням, а чуттєвими намірами, як це було за часів Олександра Македонського. Другий тип - це монархія війн і руйнування. Третій, найгірший тип монархії, де цар керується низькими пристрастями, як ото царство Сарданопала, що згадується в Біблії. Держава у розумінні Климента має втілювати вищі цінності. Стоїки, відзначав Климент, державою називали небесний порядок, керований Богом, земні ж політичні союзи вважалися державами тільки за назвою, а не по суті. Досконала держава подібна до Церкви, а Церква є найбільш вільною державою на землі, виконуючи Божественну волю на землі, як вона виконується на небі [8].

Намагаючись встановити ідеологічну єдність Римської держави до середини III ст. уряд прагнув включити християнство у систему пізньоримських культів. Однак синтезувати еліно-римське та християнське світобачення було надзвичайно складно. Після визнання християнської Церкви по всій території Римської імперії у IV ст. християнські та язичницькі політичні ідеї зближуються. Однак християнське вчення щодо державної влади не змінилося. Церква в нових умовах отримала змогу більш

відкрито і сміливо критикувати прояви суспільної несправедливості. В писаннях богословів IV ст. зустрічається засудження несправедливих дій світської влади.

У період визнання християнства державною релігією, затвердження основних догматів християнської Церкви, розквіту патристики формуються остаточні християнські доктрини щодо відношення нової релігії до держави. Так, святий Василій Великий твердив, що християнин зобов'язаний коритися лише тим світським законам, які не суперечать виконанню Божої волі.

Використані джерела:

1. Лубський В. Християнські погляди на державу (I-III ст.) // Всеукраїнська міжнародна християнська асамблея "Заповідь нову даю вам: любіть один одного" (Іоан, 13, 34). Наук.-практ. конференція. Київ, 17-18 лютого 1998 р. Доповіді, повідомлення. – К., 1998. – С. 109.
2. Архієпископ Ісиченко І. Загальна церковна історія. – Х. : Акта, 2001. – С. 73.
3. Толковая Библия или комментарий на все книги св. писания Ветхаго и Новаго Завета. – Т. 3. – Новый Завет. – Петербург, 1911-913. Второе издание Института перевода Библии. Стокгольм, 1987. – С. 586-588.
4. Новий Завіт. Популярна енциклопедія. – К. : Махаон – Україна, 2009. – С. 251, 253.
5. Даниєл М. Дойчландер. Світський уряд: Боже інше царство. Вчення Біблії народів. – Б.м. : Горлиця, 2002. – С. 33.
6. Булгаков С. Н. Православие. – М. : ООО "Издательство АСТ", 2003. – С. 294-295.
7. Бодуел Г'ї. Історія Церкви. – Львів : Свічадо, 2000. – С. 57.
8. Лубський В. Назв. праця. – С. 10.

Андрусин Б. И., Бондаренко В. Д. Формирование христианского учения о государстве

Проанализирован процесс формирования христианских взглядов на государство в первые века новой эры.

Ключевые слова: государство, Церковь, христианство, христиане.

Andrusishin B. I., Bondarenko V. D. Forming of christian studies about the state

The process of forming of christian looks is analysed to the state in the first ages of new era.

Key words: state, Church, christianity, christians.

Білан Н. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглядається сучасний стан правосвідомості населення України та причини, які впливають на її деформації. Аналізуються існуючі методи і засоби правового навчання й виховання населення з метою подолання основних деструктивних проявів правосвідомості населення України.

Ключові слова: правова свідомість, правовий нігілізм, правова освіта, правове виховання.

З прийняттям 16 липня 1990 року Декларації про незалежність, український народ перейшов на нову і більш високу сходинку свого історичного становлення та розвитку. З цього моменту починається і новий етап формування його правової свідомості.

Правосвідомість традиційно сприймається як сукупність ідей, поглядів, уявлень